

TÜTÜN, TIBBİ ve AROMATİK BİTKİLER ÜRETİMİ ve TİCARETİ

M. Özgüven¹, S. Sekin², B. Gürbüz³, N. Şekeroğlu⁴
F. Ayanoğlu⁵, S. Ekren²

Özet

Dünya tütün üretimi içerisinde % 2.5'lik payla altıncı sırada yer alan Türkiye, tütün dışsatımından her yıl 400- 500 milyon Amerikan doları gelir sağlamakta ve tütün, toplam tarımsal ürünler dışsatım geliri içerisinde % 22.3'lük payla önemini korumaktadır. Şark tipi tütün üretiminde lider olan ülkemizin toplam şark tipi tütün üretimindeki payı ise % 36'dır. Son yıllarda Dünya toplam tütün üretim miktarlarında genelde bir azalma görülmektedir. Ancak toplam Dünya tütün üretimi içerisinde Flue-cured ve Burley tütünlerinin payları yükselirken şark tipi tütün oranları azalmaya devam etmektedir. Türk tütüncülüğüne yön veren, 1177 sayılı yasanın bazı maddelerinin 1986 yılında iptalinden bu yana geçen süreç içerisinde Türkiye'de Blend sigara üretimi ve tüketimi giderek artmış, bunların yapımı için gerekli olan Flue-cured ve Burley tütün alımı da üretimle doğru orantı göstermiştir. Blend sigara harmanlarında kullanılan bu tütünlerin üretimi için gerekli yatırım maliyetlerinin yüksek olması nedeni ile ülkemizde yeterli miktarda üretilmemektedir. Bu durumun sonucu olarak, tütün dışalımına ödediğimiz miktar dışsatımımızdan sağlanan gelire yaklaşmaktadır. Türk tütüncülüğü 2002 yılından bu yana 4733 sayılı tütün yasası ile yeni, bir döneme girmiştir. Yasa ile Tekel'in görevleri merkezi Ankara'da bulunan Tütün Kurumu'na devredilmiştir. Yıllardır destekleme alımı ile gerçekleşen üretimimize sözleşmeli ve açık arttırmalı üretim yöntemleri getirilmiştir. Destekleme alımının kalkması tütün üreticilerini zor duruma sokmuştur. Tütün politikaları oluşturulurken bu durumun göz önünde tutulması gerekmektedir.

Doğal ürünlerin tüketimindeki artışa bağlı olarak tıbbi ve aromatik bitkilerin Dünya pazar hacmi hızlı bir artış göstermektedir. Önceleri doğadan toplanan bu bitkilere olan talebin artmasıyla birlikte tıbbi ve aromatik bitkilerin tarımına yönelik çalışmalara da hız verilmiştir. Bugün bir çok ülkede tıbbi ve aromatik bitkilerin tarımı yapılmakta ve birçok bitki türünde çeşit geliştirilmektedir. Ülkemizde de son yıllarda daha çok baharat olarak kullanılan ve dışsatımda önemli payları olan tıbbi ve aromatik bitkilerin tarımına başlanmıştır. Kaliteli, standartlara uygun ve sürekli bir üretim için; doğadan toplanan bitkilerden koruma-kullanma dengesi içinde yararlanılmalı "sürdürülebilir kullanım" ilkesine dikkat edilmeli, tarımı yapılan bitkilerde ise uluslararası geçerli "özel tarım uygulamaları" ilkelerine uyulmalıdır. Sadece ham drog değil, ekstre ve uçucu yağ üretimleri de arttırılarak katma değer yaratılmaya çalışılmalıdır. Ülkemizde son yıllarda dış kaynaklı doğal sağlık ürünlerinin kullanımında büyük bir artış izlenmektedir. Dışalımı yapılan bu ürünlerden ülkemiz koşullarında üretimi yapılabilecek olanların saptanması ve en kısa sürede üretimlerine başlanması ülke ekonomisi açısından önem taşımaktadır.

1)Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü – ADANA

2)Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü – İZMİR

3)Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü – ANKARA

4)Karadeniz Teknik Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü – ORDU

5)Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü – HATAY

1. Tütün Üretimi ve Ticareti

Sağlık yönü ile günden güne artan oranda tartışmalara neden olmasına karşın, tütün hem ülkemiz ekonomisine getirileri, hem de iş olanakları yönünden önemli bir bitki olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde % 40'ı Ege Bölgesi'nde olmak üzere, toplam 5000 civarında köyde tütün üretilmekte, 400 bin aile geçimini tütünden sağlamaktadır. Tarım ve endüstri sektöründe çalışan nüfusun aile bireyleri ile birlikte sayıları 3 milyonu bulmaktadır. Dışsatımından her yıl 400-500 milyon Amerikan doları gelir sağlanan tütünün toplam tarımsal ürünler içindeki payı % 22.3, genel dışsatımındaki payı ise % 1.7'dir. Tütün sektöründe çalışanların payı, toplam çalışanlar içinde % 13.3 olup, tarımsal üretimde bulunanların % 7.4'ü de tütün ile uğraşmaktadır. Ayrıca sigara sektöründen elde edilen gelirin % 75'den fazlası da vergi olarak devletin kasasına girmektedir.

Dünya Tütün Üretimi ve Ticareti

Dünya tütün üretimi 1998-2003 yılı ortalamasına göre 6.649 bin ton'dur (Çizelge 1).

Çizelge 1. 1998-2003 Yılları Arasında Dünya Tütün Durumu

Yıllar	Ekim Alanı (1000 ha)	Tütün Üretimi (1000 ton)	Tütün İthalatı (1000 ton)	Tütün İhracatı (1000 ton)	Tütün Tüketimi (1000 ton)	Yılbaşı Tütün Stoğu (1000 ton)
1998	4.349	6.872	1.913	1.928	6.358	7.166
1999	4.214	6.924	2.025	2.070	5.468	6.719
2000	4.182	6.918	1.969	1.961	6.440	7.177
2001	3.950	6.482	2.050	2.026	6.437	6.732
2002	3.944	6.472	2.080	2.006	6.488	5.910
2003	3.938	6.229	2.017	2.096	5.883	6.464
Ortalama	4.096	6.649	2.009	2.015	6.179	6.695

2003 yılı ülkelere göre Dünya tütün ekim alanı, üretim ve verimleri Çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2. Ülkelere Göre Tütün Ekim Alanları, Üretim, Üretim Payı ve Verim Miktarları (2003* yılı)

Ülkeler	Ekim Alanı (1000 hektar)	Üretim Miktarı (1000 ton)	Üretim Payı (%)	Verim (kg/da)
Çin	1.353	2.308	37.0	171
Brezilya	389	649	10.4	167
Hindistan	435	595	9.5	137
ABD	168	377	6.0	224
Zimbabve	81	178	2.8	220
Türkiye	183	160	2.5	87
Endonezya	156	135	2.1	87
Arjantin	61	126	2.0	207
Yunanistan	57	121	1.9	212
İtalya	37	106	1.7	286
Diğerleri	1.018	1.474	23.7	145
Dünya	3.938	6.229	100.0	177

* Tahmini Veri

Üretimde ilk 10 ülke içerisinde giren Çin, Brezilya, Hindistan, ABD, Zimbabve, Türkiye, Endonezya, Arjantin, Yunanistan, İtalya'nın toplam üretim içindeki payları %

76.3'dür. Türkiye % 2.5'luk payla Dünya tütün üretiminde 6., ekim alanı yönünden de 4. sırada yer almaktadır. Ülkemizin verim değerlerinin diğer ülkelerin ve önemli bir Şark tipi tütün üreticisi olan Yunanistan'ın gerisinde olması sadece Şark tipi tütün (çok az miktarda da yabancı tütün) yetiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Komşumuz Yunanistan'ın ürettiği tütünün % 67 kadarı Şark tipi tütün olup, geri kalanı ise Burley tütünüdür.

Tiplerine göre Dünya tütün üretimi Çizelge 3'te verilmiştir. Tütün sınıflandırmasında Flue-cured, Burley, Şark tipi ve Yarı Şark tipi tütünler, toplam Dünya üretiminin yaklaşık % 85'ini oluşturmaktadır. Blend sigara üretiminde kullanılan bu tütünlerin Dünya tütün üretimindeki oranlarının, bir blend sigara harmanında kullanım payları ile doğru orantılı olduğu söylenebilir.

Çizelge 3. Tütün Tiplerine Göre Dünya Tütün Üretimi (1000 Ton)

Yıllar	Flue-cured	%	Burley	%	Şark tipi –Yarı Şark tipi	%	Diğer	%	Toplam
1965-69	1.671	37.4	374	8.4	729	16.3	1.696	37.9	4.470
1994-98	3.873	53.7	832	11.5	557	7.7	1.949	27.0	7.211
1999-03	3.631	55.0	813	12.3	482	7.3	1.679	25.4	6.605
2003*	3.628	58.2	790	12.6	422	6.8	1.389	22.3	6.229

Türkiye Tütün Üretimi ve Ticareti

Ülkemizde tütün üretimi, 1969 yılından 2002 yılına kadar, 1177 sayılı yasaya göre düzenlenmekteydi. 9 Ocak 2002 tarihinde kısaca **Tütün Yasası** olarak bilinen 4733 sayılı kanun ile tütün üretiminde Sözleşmeli Üretim Dönemi'ne geçilmiştir. Çizelge 4'de görüldüğü gibi, tütün ekim alanlarımız ve buna bağlı olarak üretimimiz yıldan yıla azalma göstermiş, 2003 yılında 184 bin hektarlık dikim alanına ve 160 bin ton üretim'e kadar gerilemiştir.

Çizelge 4. 1998-2003 Yılları Arasında Türkiye'de Tütün Ekim Alanı, Üretim, Dışsatım, Dışalım, Stok ve Tüketim Miktarları

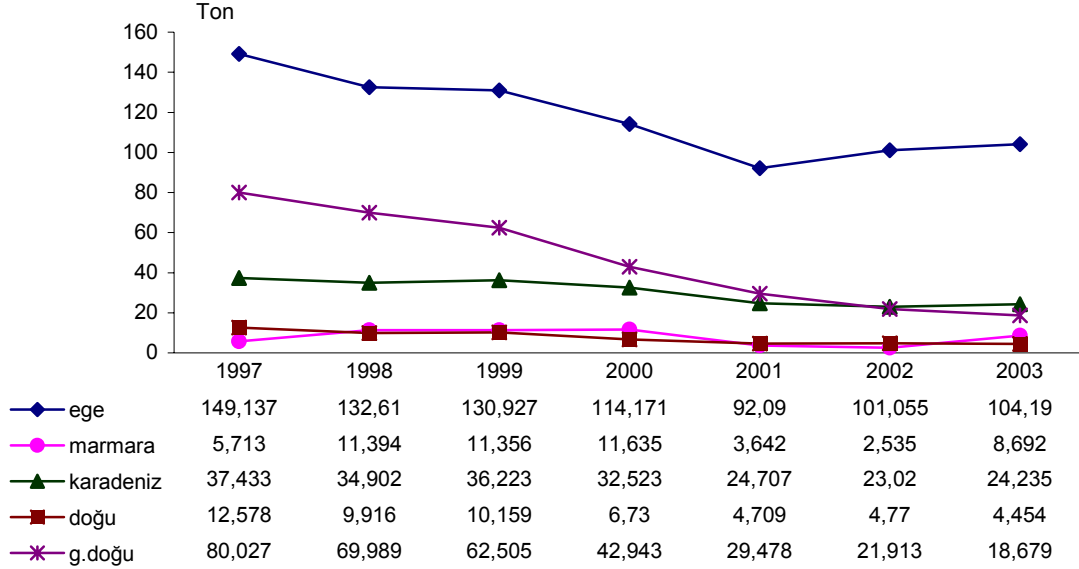
Üretim Yılı	Ekim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)	İthalat (ton)	İhracat (ton)	Stok (ton)	Tüketim (ton)
1998	278.350	258.811	37	129	372.635	108.850
1999	270.751	251.070	49	115	458.168	118.630
2000	237.722	208.002	62	100	520.255	114.200
2001	206.848	161.266	50	96	543.950	116.700
2002	199.458	161.314	56	89	528.508	119.600
2003*	183.616	160.251	55	98	331.266	123.000
Ortalama	229.458	200.119	52	105	459.130	116.830

Türkiye'de üretilen tütünün % 96.4'ü Şark tipi tütün olup, geri kalanı ise Virginia, Burley ve diğer tütün (puro, tömbeki, Hasankeyf gibi) çeşitlerinden oluşmaktadır. Geçmiş yıllarda tütün dikim alanları ve üretim miktarlarının, gereksinimin çok üzerine çıktığı bilinmektedir. 1994-96 üretim döneminde kota uygulaması genelde olumlu sonuç vermiş, ancak uygulamaya düzenli bir şekilde devam edilememiştir. 1998 ve 99 üretimin tekrar yükselişe geçtiği yıllardır. Böylece, Türkiye'nin stok düzeyleri olması gerekenin çok üzerinde seyrederek, ülkemizin dış piyasalarda rekabet gücünü kaybetmesine ve satın alma fiyatının çok altında satmak suretiyle ekonomik kayba uğramasına neden olmuştur. Yeni çıkan 4733 sayılı yasa ile Tekel'in destekleme alımlarının kalkmasının ve özerk bir kuruluş haline gelmesinin

son iki yılın (2002-2003) ve hazırlık dönemi olan bir önceki yılın üretim miktarlarının düşmesinde etken olduğu düşünülmektedir.

Bölgelere Göre Türkiye Tütün Üretimi

2003 yılı tahmini verilerine göre; tütün üretiminin % 64'ü Ege, % 14.5'u Karadeniz, % 2.9'u Doğu, % 14.2'si Güneydoğu ve % 4.2'si de Marmara Bölgesi'nde gerçekleşmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Bölgelere Göre Türkiye Tütün Üretimi (Ton) (1997-2003)

Tütün üretiminin % 50'sinden fazlasını üreten Ege Bölgesi'nde, 80'e yakın üretim merkezi mevcuttur. Türkiye tütün üretim merkezi 2003 yılı verilerine göre, yabancı tütünler dahil 175 adet, ekim yapılan köylerin sayısı 4629 ve tütünle uğraşan ekici sayısı 401.236'dır. Şekil 1 incelendiğinde, en fazla üretimin yapıldığı bölge Ege Bölgesi olarak görülmektedir. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde Tekel'in Destekleme Alımları'nın kalkmasından sonra, üretimin giderek azalması ile 2003 yılında, Karadeniz Bölgesi tütünleri ile miktar olarak aynı düzeye geldiği görülmektedir.

Flue-cured (Virginia) ve Burley Tütünlerinin Ülkemizde Üretimleri

1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı yasa ile 1177 sayılı yasanın bazı maddeleri (madde 20, 21, 38, 41, 43) yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece tütün ticareti serbest bırakılmış, sigara üretimi de devlet tekelinden çıkarılmıştır. Kaldırılan 38. madde özel sektörün sadece ihraç amacı ile sigara sanayine yatırım yapmasına izin vermekte idi. Esasen bu madde yürürlükte iken, 1984 yılında Türkiye'de Amerikan tipi tütün yetiştirme çalışmalarına başlanmıştır. Halen 3 tütün şirketi bu tütünleri sözleşmeli olarak üretmektedir. Başlangıçta Adapazarı, Düzce ve çevresi ile Manyas ve Gönen'de başlatılan üretim bugün Adapazarı, Düzce ve Kırklareli çevresinde devam etmektedir. Artan Amerikan Blend sigara üretimi nedeniyle, Virginia ve Burley tütün üretimimiz (yaklaşık 6 bin ton) gereksinimi karşılayamamaktadır. Alıcı firma yetkililerinin görüşlerine göre, bu tütünlerin ülkemizde üretim miktarlarının artırılmasında, kalite yönünden bir sorun bulunmamaktadır. Ancak, yatırım masraflarının (kurutma fırını ve hangarları) ve işletme maliyetlerinin yüksekliğinin bu

tütünlerin tarımını engellediği görülmektedir. Artan talebi karşılayamayan bu tütünlerin dışalım miktarlarının da giderek arttığı görülmektedir. Ülkemizde yetiştirilen yabancı tütünler Virginia, Burley, Tömbeki, Puroluk ve Hasankeyf olarak gruplandırılmaktadır. 1998 yılında 7091 ton olan yabancı tütün üretimimizin tiplere göre üretim payları, % 73.2 Virginia, % 23.1 Burley ve % 1 civarında da Hasankeyf tütününden oluşmaktadır. 2002 yılında ise üretim miktarı 8021 tondur. Bunun % 48.2'si Virginia, % 23.8'i Burley, % 26.5'i de Hasankeyf tütünüdür. Buradan da görüldüğü gibi, 5 yıllık sürede Virginia tütününde % 25 oranında bir azalma olurken, Hasankeyf'te ise tam tersi bir durum izlenmiştir. Burley tütününün ise oransal değeri değişmemiştir. Yukarıdaki paragrafta da değinildiği gibi, artan talebi karşılayamayacak miktarda olan bu tütünlerimiz (Virginia, Burley) ithal edilmek durumundadır.

Türkiye Tütün Dışalım ve Dışatımı

Ege Bölgesi tütünleri ülkemizde üretim, iç tüketim ve dışatım bakımından en ağırlıklı tütünlerdir. Marmara ve Karadeniz Bölgesi tütünlerinin de önemli bir bölümü ihraç edilmekte, ancak bu bölge tütünlerinin geriye kalanı ile Doğu Bölgesi tütünleri ve Güney Doğu Bölgesi tütünlerinin çok büyük bölümü iç tüketime yönelik olarak kullanılmaktadır. Dışatım miktarımız yıllar itibariyle farklılık göstermekle birlikte üretilen tütünün her yıl % 55'i ihraç edilmekte ve Ege Bölgesi tütünleri de bu dışatımın % 90-95'ini karşılamaktadır. İhraç ettiğimiz tütün Şark tipi tütün olduğu için diğer alıcı ülkelerin sigara harmanlarında kullanılmak durumundadır. Tütün dışatımımızın % 30'u ABD, % 32'si Avrupa Birliği, % 32'si de diğer ülkelere yapılmaktadır. 2003 yılında tütün dışatımından 330 milyon Amerikan doları gelir sağlanmıştır. Ülkemiz tütün dışatımındaki duruma bakıldığında, 1990 yılından bu yana dışalım miktarlarının giderek arttığı görülmektedir. İthal edilen tütünler Burley, Flue-cured tütünleri yanında,, yabancı sigaraların yapımı için gerekli özel harmanlardır. Ülkemiz Dünya tütün dışalımında % 2.3'lük bir orana sahiptir. 1999 yılında 48 bin ton olan dışalımımız 2003 yılı tahmini verilerine göre 54 bin tona ulaşmıştır. 1999-2003 yılları arasındaki fark ülkemizde 1 yılda üretilen Virginia ve Burley tütününün üretim miktarına eşit durumdadır.

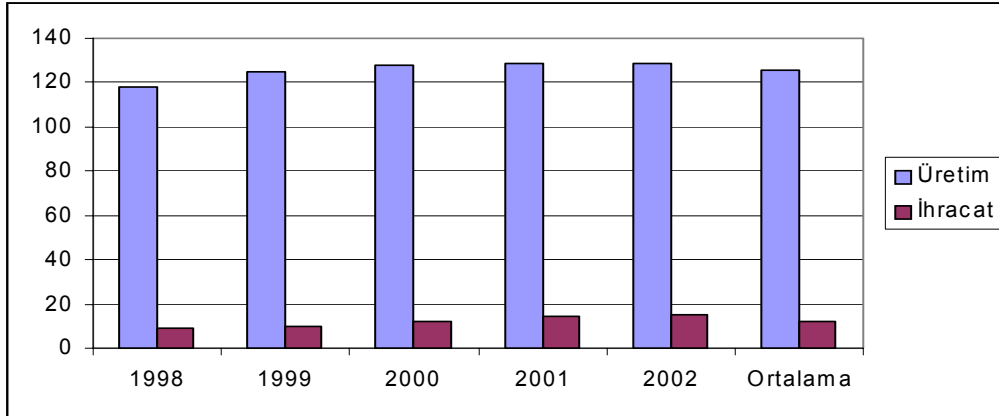
Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Bölge Tütüncülüğü İçin Alternatif Ürün Projesi

28 Kasım 2001 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 24597 sayılı yasa ile, bu bölgelerimizde tütüne alternatif ürün yetiştirmek isteyenlerin desteklenmesine ait bir proje yürürlüğe konmuştur. Projenin 11 ilde (Adıyaman, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Muş, Siirt, Malatya, Van, Mardin, Bingöl) 23 bin hektar alanda uygulanması planlanmış, 2002 yılında 4778 kişi başvurmuş 227 hektar alanda alternatif ürünler yetiştirilmiştir ve 4762 tütün üreticisine 1.8 milyon Amerikan doları ödenmiştir. 2003 yılında üretici başına 80 Amerikan doları verilmesi kararlaştırılmış, ancak üreticilerden 2002 yılında Tekel'le sözleşme yapma koşulu aranmıştır. 2003 yılında çok az üretici (458) alternatif ürün üretimi için başvurmuştur. Bu projenin duyurulması ve yaygınlaştırılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bilindiği gibi bu bölgede üreticilerin büyük bir çoğunluğunun arazisi yoktur. Yarıcı, kiracı ve ortakçı olarak çalışmaktadırlar. Daha yasa çıkmadan önce kota uygulamasının başlaması ile birlikte, tütün üretimi düşmüş, destekleme alımının kalkması ile tek alıcı Tekel olduğundan üretim çok düşük bir düzeye inmiştir. Bu

bölge tütünleri uzun yıllar dışsatımımızda önemli bir yeri olan Ege Bölge tütünlerinin fiyatına yakın bir fiyatla destekleme amacıyla üreticiden satın alınmış ancak çok düşük fiyatlarla satmak veya yakılmak zorunda kalınmıştır. Bu bölge tütünlerinin yetiştirilmesinden kaynaklanan olumsuzluklara karşın Ege Bölge tütünleri gibi üretimleri standardize edilirse kaliteli tütünlerin Doğu ve Güney-Doğu Anadolu Bölgelerimizde yetiştirilebileceği düşünülebilir.

Türkiye Sigara Üretimi ve Dışsatımı

1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu'nda yapılan değişiklikle, yerli ve yabancı sermayeye ülke içinde sigara fabrikası kurma olanağı tanınmıştır. Ülkemizde 1988 yılından itibaren Tekel, 1993 yılından itibaren de Özel Sektör firmaları Blend tipi sigaraların üretimine girmişlerdir. Tekel tarafından hem Şark tipi hem de blend tipi sigara üretimi gerçekleştirilirken, çok uluslu sigara firmaları ise sadece blend sigara üretmektedirler. Ancak 2003 yılında bu şirketlerden biri, sadece Türk tütünlerinden yapılmış bir sigarayı da piyasaya sunmuştur. Ülkemizde faaliyet gösteren 3 tane çok uluslu sigara firması mevcuttur. Philip Morris Sabancı Sigara ve Tütüncülük (PM), Japon Tobacco International (JTI) (başlangıçta RJ Reynold olarak açılan sigara fabrikası) Torbalı/İzmir ve British Amerikan Tobacco (BAT) ise Tire/İzmir de bulunmaktadır. Türkiye'nin yıllık sigara üretimi 2003 yılı itibariyle 128 milyon ton civarındadır. Ülkemizde yetiştirilen Şark tipi tütünlerden yapılmış sigara üretimimiz genel üretimimizin bugün sadece % 33'ü kadardır. Şekil 2'de genel üretimimiz ve dışsatımımız görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye Sigara Üretim ve Dışsatım Durumu (Ton) (1998-2002)

Çizelge 5'te, toplam tütün ve sigara dışsatımımızdan elde edilen gelirin 2000-2003 verilerine göre, 414 bin dolar olduğu görülmektedir. Bunun % 79.7'si tütünden, % 21'i sigaradan sağlanmaktadır. Tütün dışsatımından elde edilen gelir ile, tütün dışalımına ayrılan gelir arasında ortalama 138 bin dolarlık bir fark bulunmaktadır.

Çizelge 5. Türkiye Tütün ve Sigara İhracat ve İthalat Değerleri (1000 \$)

Yıllar	Tütün İhracatı	%	Sigara İhracatı	%	Tütün+Sigara İhracatı	Tütün İthalatı	Fark
2000	372	79.5	96	20.5	468	308	160
2001	340	82.5	72	17.5	412	243	169
2002	279	75.5	90	24.4	369	279	90
2003	330	81.4	75	18.5	405	273	132
Ortalama	330	79.7	83	20.2	414	276	138

Ülkemiz tütüncülüğünde dışalım ve dışsatımın birim fiyatları değerlendirildiğinde, ithal edilen miktara ödediğimiz fiyat, ihraç edilen miktarın çok üzerindedir. Ülkemizde sigara tüketimi ekonomik krizler, yüksek enflasyon ve halkın alım gücünün azalmasına karşın, sürekli bir artış göstermektedir. Türkiye Dünya’da sigara tüketimi yönünden 7. sırada yer almaktadır.

4733 Sayılı Yeni Tütün Yasası ve Tütüncülüğümüz Açısından Değerlendirilmesi

4733 sayılı kanun Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkollü İşletmeler Genel Müdürlüğü’nün yeniden yapılandırılması ile tütün ve tütün mamullerinin üretimine, iç ve dışalım ve satımına, 4046 sayılı kanunda ve 233 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına dair kanunu ifade eden tanımlamasıdır. 9 Ocak 2002 tarihinde, Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren ve kısaca Tütün Yasası olarak bilinen 12 maddeden oluşan 4733 sayılı yasa, 33 yıldan beri geçerli olan 1177 sayılı yasanın uygulanmasına, 2002 yılı ürününden itibaren son vermiştir.

Bu yasa ile;

1. Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkollü İçkiler Piyasası Genel Müdürlüğü (TEKEL) Kamu İktisadi Kurumu (KİK) yapısından İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT)’ne dönüştürülerek, özelleştirilmesi kolaylaştırıldı. Getirdiği en önemli değişiklik Destekleme Alımları’nın 2001 yılı ürününden itibaren kaldırılmasıdır. Her ne kadar üretimin yasa çıkmadan önceki yıl (2001) düşük olması, yasa çıkmadan da üretimin planlanabileceğinin göstergesi gibi alınsa da bu doğru değildir. Karar mercilerinin politikacılara bırakıldığı eski bir yapılanma şeklinde üretimin planlanabilmesi, her zaman sorumluluk taşıyan politikacıların iktidarda kalmasına bağlıdır. Gerçekten de 1177 sayılı yasa tütün üretim planlamasını öngörmesine karşın her zaman doğru uygulamalar yapılamamıştır. Bu yasa ile soruna kesin çözüm getirilmiştir.

2. Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) adı ile özel bir kurum kurulmuştur. Büyük yetkilerle donatılan bu kurumun karar mercii olarak 7 kişiden oluşan tütün kurulu oluşturulmuştur. Bu kurum üretici tütünlerinin alınıp satılması, tütün ve mamullerinin üretimi ve ticareti ile ilgili olarak sektörel düzenlemeleri yapmak üzere kurulmuştur. Bu kanun ile eskiden Genel Müdürlük olarak yönlendirilen sektörün işlevleri merkezi Ankara’da bulunan bu kuruma devredilmiştir. Tohum ekiminden tütün satışına ve sigara yapımına kadar geçen tüm evrelerin denetim mekanizmalarını Tütün Kurumu elinde tutmaktadır. 4733 sayılı yasanın bazı maddelerinde esneklik bırakılarak (örneğin, tütün ithalatında bir sınırlama getirilmemesi gibi) tütün sektörü yasa yerine Tütün Kurulu kararları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır. 4733 sayılı yasa Yaprak Tütün Alım ve Satımında destekleme alımını ortadan kaldırarak, tütün alımını 2 ayrı yöntemle gerçekleştirmektedir :

1. Sözleşmeli Üretim Yöntemi: Yasanın çıktığı ilk yıldan itibaren firma ile üretici arasında hazırlanan sözleşme doğrultusunda belirlenen koşullara göre yapılmaktadır. Bu yöntem, aslında alıcının daha önce uygulanan tütün alım yönteminden farklı değildir. Farkı o yılın ürününü görmeden almasıdır. Bu, her iki taraf içinde bir takım zorlukları beraberinde getirmektedir. Alıcı, görmediği, kalitesini bilmediği bir ürüne ödeme yapmakta, ancak bu durum üreticinin kaliteli ürün üretmesi için çaba sarf etmesine de neden olmaktadır. Yaprak tütün firmaları kendi bünyelerinde agronomi birimleri oluşturarak, Ziraat Mühendisi çalıştırmaya başlamışlardır. Bu yöntem ile tütünlerin satın alınması üreticinin evinde

gerçekleşmektedir. Bu yasada üreticinin kalite ve satış konusunda olası mağduriyetini önleyecek ciddi bir düzenleme bulunmamaktadır. Özellikle Tekel'in özelleştirilmesi sonrası özel sektörün tütün alanına tamamen hakim olacağı, çeşitli kontrol ve düzenleme hakkına sahip Tütün Üst Kurulunun bu sektörün etkisi altında kalabileceği düşünülmektedir.

2. Açık Arttırma Yöntemi: Üretici yönünden daha avantajlıymış gibi görünmektedir. Çünkü tütünün fiyatının belirlenmesi, birinci yöntemdeki gibi sözleşme yaptığı alıcının eksper tarafından değil, Kurum'un belirlediği tarafsız eksper tarafından yapılarak, satış merkezlerine getirilen tütünlerinin alınıp satılmasına dayalı bir yöntemdir. Bu yöntem, sözleşmeli yöntemden farklı olarak, 2003 yılındaki ürüne ilk defa uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu yöntemin yaygınlaşabilmesi, bütün tütün bölgelerinde satış merkezlerinin alt yapılarının hazırlanması ve kurulması ile yakından ilgilidir. Bu nedenle, tütünlerin satın alınması için belirli bir zamana gereksinim olduğu da düşünülmelidir. Avrupa Birliği ülkelerinde Sözleşmeli Yöntem; Amerika'da Açık Arttırma Yöntemi ile birlikte son yıllarda Sözleşmeli Üretim Yöntemi de uygulanmaktadır. Bu yasanın çıkması ile ilgili en önemli sorun, sözleşme yapmayan ve açık arttırma yöntemi ile satılamayan ekici tütünlerinin durumudur. Yasa ile destekleme alımı kalkmış, ancak yerine batıdakine benzer destekleme alımının yerini tutacak örgütlenmeye gidilememiştir. Zaman içerisinde üretici ve alıcı firmalar açısından görülen bu olumsuzlukların ileride düzeleceği düşünülmektedir. Mevcut yasaya göre; "Yurt dışından tütün ithal edilemez, ancak tütün ithali, üretim ihtiyaçları ile sınırlı olarak tütün mamulleri üretenler tarafından yapılabilir" denilmektedir. Özellikle Şark tipi tütünün dışalımını engelleyecek kesin bir madde bulunmadığından, ileri ki dönemler için mevcut üretimimizin tehlikeye girme riski vardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Her ülke gereksinimi olan sigarayı ve onun hammaddesi olan tütünü üreterek dışarıya döviz ödememe gayreti içindedir. Tütünden belirli bir kalite beklenmez ise, içilebilir nitelikte tip ve çeşitlerini Dünya'nın dört bir tarafında yetiştirmek mümkündür. Bu nedenle, halen 100 kadar ülkede tarımı yapılmakta ve pek çok ülke de kendi gereksinimi karşılamak üzere sigara üretmektedir. Tütünün her yerde yetiştirildiği düşünülse de, her bir tütün tipinin en iyi yetiştiği ülkeler ve bölgeler vardır. Flue-cured, Şark tipi, Burley, Maryland ve Puroluk gibi başlıca tütün tiplerinin, her birinin en iyi yetiştiği alanların bulunduğu bilinmektedir.

Sigara üreten ülkeler, iç tüketim ve dışsatım gereksinimlerini karşılamak üzere, ürettikleri markalara göre harmanlarında yer alan tütünleri, kendi ülkelerinden ve diğer ülkelerden karşılarlar. Bu nedenle, Flue-cured ve Burley tütünleri üretiminde Dünya'nın en önemli ülkesi olan ve en kaliteli tütünleri yetiştiren ABD, sadece Şark tipi tütün alımı yapmamakta, aynı zamanda kendi ürettiği tütün tiplerini de ithal etmektedir. Kısaca, tütün yetiştiren ülkeler, eğer belirli marka sigaraları üretmek ve maliyetleri düşürmek isterlerse, tütün ithalatı gerekli hatta zorunlu olabilir.

20 yıl öncesine kadar Türkiye, sadece Şark tipi tütünlerin yetiştirildiği (az miktarda da tömbeki ve puroluk) ve bu tütünlerin harmanlarıyla yapılan sigaraların sadece Tekel tarafından üretilip satıldığı bir ülke idi. Bir yandan çok uluslu sigara şirketlerinin baskıları, diğer yandan da ülkemize gelen turistler ile bu tip sigaraları tercih eden vatandaşların sigara ihtiyacını karşılamak amacıyla ve kaçak sigara girişini de engellemek üzere, 1986 yılında 1177 sayılı yasanın 38. maddesi iptal

edilerek özel sektöre sigara yapma izni verildi. Bunun sonucu olarak, bazı bölgelerimizde Flue-cured ve Burley tütünü yetiştirme çalışmaları başlatıldı. İlk olarak Philip Morris Sigara ve Tütüncülük A.Ş., sonra R.J. Reynolds (bugün ülkemizde Japon Tobacco International firması olarak devam etmekte) firmaları ülkemizde sigara yapımına başladı. Son yıllarda British Amerikan Tobacco firması blend sigara üretimiyle Türk sigara piyasasına girdi.

Tekel başta olmak üzere, ülke aydınlarının ve basınının önemli bir bölümünün yeni duruma karşı olmalarına karşın, ülke turizmini, yılda 40 milyon turistin ziyaret ettiği İspanya düzeyine getirmeyi amaçlayan o günkü hükümetin aldığı karara karşı olanların önemli bir kesimi bugün bu durumu onaylamaktadır. Blend sigaraların Dünya'da ve ülkemizde hızla yayılışında çok uluslu şirketlerin reklam gücü yadsınmaz. Ancak, en önemli etkenin, içimlerinin yerli sigaralara oranla çok daha iyi olduğu gerçeğini kabul etmek gerekir. Yoksa yıllarca kentlerde ve kırsal kesimde Türk sigarasına alışmış olan içicilerin bu sigaraları bırakarak, blend sigaraya geçmesinin açıklaması kolay değildir. Yasanın iptalinden sonraki yıllarda yapılan çeşitli toplantılarda ; Şark tipi tütün tüketimimizin azalmaması için önlem olarak, Türk tütün oranı yüksek sigaraların üretilmesi ve Türkiye'nin döviz kaybına uğramaması için, ülkede üretilen markaların sadece iç piyasaya değil, dışarıya da yönelmesi konusu tartışılmış ve durum Resmi Raporlara geçirilmiş ve ilgililere duyurulmuştur. Ancak geçen zaman içinde bu görüşlerin dikkate alınmadığı gerçeğini bugün görmek mümkündür.

Şark tipi tütün üretiminde, Türkiye'nin eski rakiplerinin (Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya) bugün değiştiği görülmektedir. Örneğin, Yunanistan Burley tütün üretimine daha fazla önem vermektedir. Tütün üreticisine verilen desteğin bir şekilde devam etmemesi durumunda tütün üretiminin sürdürülmesi mümkün görülmemektedir. Yugoslavya iç savaş nedeni ile Dünya pazarından çekilmiş, onun yerini az bir üretimle bugün Makedonya almıştır. Türkiye'nin yeni rakiplerinin gelecekte Çin, Türk Cumhuriyetleri gibi ülkeler olacağı düşünülmelidir. Tütünün ülkemizde geleceğini planlarken bu gerçek üzerinde önemle durulmalıdır.

Ege Bölgesi, Dünya'nın toplam Şark tipi tütün gereksinimini tek başına karşılayabilecek tarım arazisine sahiptir. Ancak bu bölgemizde tütün üreten ailelerin sayısı giderek azalmaktadır. Ege üreticisi sürekli olarak tütüne alternatif bitki arayışı içerisinde. Kota uygulaması ile pek çok üretici zeytin ve bağ üretimine (son yıllarda da tıbbi bitki) geçmiştir. Bir süre sonra Marmara Bölgesinde olduğu gibi, Ege bölgesinde de, endüstrileşmeye paralel olarak tütün üretiminin önemini kaybedeceği düşünülmelidir. Avrupa Birliği'ne aday ve gelecekte Avrupa Birliği üyesi bir Türkiye'nin bu tütünü düşük fiyatlarla üretmeye devam etmeyeceğini çok uluslu şirketler ve onlara tütün sağlayan yerli firmalar bilmekte ve kaliteli Şark tipi tütün üretimini başka ülkelere kaydırmaya çalışmaktadırlar. Bilindiği gibi, Şark tipi tütün üretimi, tarımdaki nüfus yoğunluğunun fazla olduğu, henüz sanayileşmesini tamamlamamış ülkeler veya bölgelerde yaygındır.

Dünya tütün üretim miktarları son 5 yılda daha önceki yıllara göre artış göstermemiş, hatta küçük de olsa bir azalma kaydedilmiştir. Dünya tütün üretimi artmadığı halde, Flue-cured ve Burley tütünlerinin üretimleri artmaya devam etmiştir. Şark tipi tütünlerin ise üretimleri giderek düşmüştür. Aşağıda verilen Çizelge 6'da bazı yılların üretim miktarlarının ortalama rakamları 100 olarak alındığında, sonraki yıllarda tütün tiplerine göre artış ve azalışların ne şekilde olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

Buradan da açık olarak görüleceği üzere, diğer tütün tiplerine oranla Şark tipi tütün üretimleri büyük oranda azalmıştır. Bunun nedeninin çok iyi analiz edilmesi, geleceğe ışık tutması ve tütüncülüğümüzü yönlendirmesi açısından çok önemlidir. Blend sigaraların yapımında kullanılan Şark tipi tütünlere duyulan gereksinim bugün olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. Ancak ülkesel tütün politikalarını oluştururken, bazı gerçekleri de göz önünde tutmak, buna göre alternatifler üretmek gerekmektedir. Sigara sektörü son zamanlarda artan vergiler, mağdurlara ödenen tazminatlar, yüksek araştırma giderleri nedeniyle, artan masraflarını sigaranın maliyetini düşürerek karşılamaya çalışmaktadır. Bu durum, sektörü, harmanlarında daha ucuz tütün kullanmaya veya aynı kalitedeki tütünü daha ucuz maliyetle üretilbileceği yollar aramaya sevk etmektedir. Buna, Türk Cumhuriyetlerindeki Samsun, Basma, İzmir Tütünleri üzerindeki çalışmalar örnek olarak gösterilebilir.

Çizelge 6. Dünya Tütün Tiplerinin Artış ve Azalış Durumları

Yıllar	Flue-cured	Burley	Şark tipi	Diğerleri	Dünya
1965-69	100	100	100	100	100
1994-98	232	222	76	115	161
1999-03*	217	217	57.9	99	148
1994-98	100	100	100	100	100
1999-03*	94	98	87	78	89

Yeniden yapılanma ile Tekel'in eskiden yaptığı işleri yürütmek, sektörü yönlendirmek ve çıkacak sorunları çözmek üzere kurulan TAPDK' yı önümüzdeki günlerde önemli sorunlar beklemektedir. Pek çok soruna yeni yasada maddelerle çözüm getirilmemiş, çözümler Tütün Kurulu'na bırakılmıştır. Tütüncülüğümüzün geleceği, bu kuruluşun karar mekanizmalarındaki yöneticilerinin ve uygulayıcılarının becerilerine bağlıdır. Dünya'da ve ülkemizdeki gelişmeleri yakından takip ederek hızlı ve doğru bir şekilde değerlendirmesi ve alacağı kararları hızla yürürlüğe koyması bu Kurul'dan beklenmektedir.

4733 sayılı Tütün Yasası'nın ilk yıl uygulamaları ile birlikte pek çok konu tartışmaya açılmıştır. Sorunlar tam olarak ortaya çıkmamakla beraber "Sözleşmeli Üretim ve Açık Arttırma Yöntemi" ile çıkan ve çıkacak sorunlar ve bunların çözüm yolları, sözleşme yapmamış ve açık arttırma yöntemi ile tütünlerini satamayan üreticilerin durumu, Tütün Üretici Kooperatiflerinin kurulması ve üreticinin nasıl örgütleneceği gibi konular gündemdedir.

Türkiye'de Ege'deki tütün üreticisi tütüne alternatif arayışı içindedir. Aynı kazanç, daha az emek sağladığı takdirde tütüncülüğü bırakmaya hazırdır. Tütün ve sigara endüstrisi, hızla gelişmekte olan Türkiye'den, bu fiyatlarla uzun süre tütün alamayacağını bilmektedir ve yukarıda değinildiği gibi yeni üretim yerleri aramaktadır. Tütüncülüğümüzün devamı için, tütüncü köylerin sosyal programlarla desteklenmesi, tütünün yanında gelir getirici el sanatları gibi bazı uğraşların geliştirilerek ailelere yan gelir sağlanması, kısa ve orta vadede bir çözüm olarak görülebilir.

Türk tütüncülüğü başta çeşit dejenerasyonu ve sertifikalı tohum olmak üzere pek çok tarımsal ve teknolojik konuda sorunlar yaşamaktadır. Sorunların çözümü, yapılacak ciddi araştırmalarla ve yetişmiş kadroların oluşturulmasıyla mümkündür. Türkiye'de yıllardır gündemde sadece tütün ekonomisi ile ilgili politikaların tartışılması yer almaktadır. Eskiden olduğu gibi Milli Tütün Komitesi'nin alt komitesi olarak çalışan aynı alandaki uzman ve araştırmacıları belirli aralıklarla bir araya getiren önemli konuların tartışıldığı ve projelerin üretildiği Bilimsel Alt Komite Çalışma Gruplarının oluşturulmasında büyük yarar vardır. Araştırılacak öncelikli konuların

belirlenmesinde, konu ile ilgili çalışan araştırmacı ve uzmanların görüşlerinin alınması yararlı olacaktır.

Öneriler

- Blend sigara harmanlarında kullanılan Şark tipi (Türk) tütün oranının yüksek tutulmasının teşvik edilmesi.
- Ülkemizde Flue-cured ve Burley tütünlerinin üretimlerinin artırılması ve bu yönde yatırımların desteklenmesi.
- Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerimizde tütüne alternatif olarak geliştirilen projelerin yaygınlaştırılması ve devamlılığının sağlanması.
- Bu bölgelerimizde gereksinime yönelik kaliteli tütün yetiştirmek için çalışmalar yapılması.
- Tütün üreticisinin kısa sürede örgütlenmesinin sağlanması, güçlendirilmesi ve pazarlık şansının artırılması.
- Avrupa Birliği'nden müzakere tarihi alınması ardından, Türkiye'ye verilecek tarımsal desteklerden dolayı olarak tütün üreticisinin yararlandırılması.
- 4733 sayılı yasanın yeniden tartışılarak Türk tütüncülüğünün geleceği açısından revize edilmesi. Tütünün ülkemiz koşulları göz önüne alındığında, sağladığı istihdam olanakları, verimli olmayan alanların değerlendirilmesi gibi özellikleri olduğu da uygulanacak politikaların belirlenmesinde göz ardı edilmemelidir.

2. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretimi ve Ticareti

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nce yapılan bir çalışmaya göre, tüm Dünya'da yaklaşık 20.000 bitki türünün tıbbi amaçlarla kullanıldığı saptanmıştır. Bunlardan 4.000 bitkisel drog yaygın bir şekilde kullanılırken, Avrupa'da 2.000 kadar bitkisel droğun ticareti yapılmaktadır.

Dünya bitkisel ilaç pazarı 1998 yılı rakamlarına göre, 14 milyar Amerikan doları iken, 1991-2000 yılları ortalama rakamlarına göre, Dünya yıllık tıbbi ve aromatik bitkiler dışalımını 400.000 ton ve 1.3 milyar Amerikan doları civarındadır. Bu miktarın % 80'i, en fazla dışsatım yapan 12 ülke (Çin, Hindistan, ABD, Almanya, Meksika, Mısır, Şili, Bulgaristan, Singapur, Fas, Pakistan, Türkiye) tarafından karşılanmıştır. Bu ülkelerin başında % 34'lük pay ile Çin gelmektedir. Hong Kong, ABD ve Almanya Dünya'daki en önemli bitkisel drog ticaret merkezleridir. Dünya tıbbi ve aromatik bitkiler ticaretinde global dışalım pazarının ¼'ü Avrupa ülkelerine aittir. 1992-1996 yılları arasında Avrupa ülkelerinin yıllık tıbbi ve aromatik bitkiler dışalımını 120.000 ton civarındadır.

Aynı kaynaklara göre, Türkiye dışsatım yapan ülkeler arasında % 5'lik pay ile 12. sırada yer almaktadır. Buna karşın, yurtiçi ilgili kurumlardan derlenen istatistiksel rakamlar Türkiye'nin 1999-2003 yıllarını kapsayan son beş yıllık tıbbi ve aromatik bitkiler dışsatım miktarlarının yıllara göre 33.000 ile 52.000 ton arasında gerçekleştiğini göstermektedir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Türkiye Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Dışsatım Değerleri

Ürün Adı	1999		2000		2001		2002		2003		Ortalama	
	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$
Kimyon	7.279	9.218	6.657	12.674	5.668	12.561	23.832	24.843	14.313	13.385	11.550	14.536
Kekik	7.644	16.556	7.388	15.366	8.459	15.479	8.331	13.444	8.791	14.068	8.123	14.983
Keçiboynuzu	-	-	4.161	2.685	4.935	2.868	7.228	1.966	4.436	2.731	5.190	2.563
Kapari	4.872	8.502	5.809	10.462	4.794	12.019	-	-	-	-	5.158	6.197
Defne	3.783	7.246	4.423	7.964	4.611	7.828	4.903	7.738	5.099	8.233	4.564	7.802
Anason	3.072	7.102	3.810	6.384	4.113	6.283	2.968	4.994	3.316	5.122	3.456	5.977
Rezene-Ardıç	2.059	1.808	1.772	1.538	1.966	1.510	1.742	1.225	1.832	1.672	1.874	1.551
Adaçayı	1.115	2.358	1.248	2.760	1.204	2.586	-	-	-	-	1.189	2.568
Çemen	425	210	489	228	465	228	984	338	935	410	660	282
Meyankökü	1.130	760	266	308	357	312	654	372	514	425	584	436
Diğer Baharat	1.048	1.274	744	1.122	-	-	164	275	203	511	540	795
Biberiye	356	481	333	553	265	383	345	552	340	647	328	523
Sumak	212	158	159	166	367	236	818	589	958	751	503	380
Baharat Karış	175	338	154	326	116	244	244	563	369	1.015	212	497
Mahlep	123	562	127	504	210	690	73	507	107	1.141	128	681
İhlamur	126	588	80	296	126	349	167	458	-	-	125	423
Çörek Otu	-	-	-	-	160	244	102	142	112	149	125	178
Kışniş	39	30	74	41	65	34	41	18	68	42	57	33
Nane	-	-	11	10	29	28	-	-	-	-	20	19
Pelin	1	1	3	11	10	13	-	-	-	-	4	8
Safran	0.100	0.200	0.025	0.027	1.603	1.602	0.256	1.482	0.658	6.464	0.528	1.955
Şerbetçiotu	0.000	0.000	0.100	0.377	0.070	0.085	-	-	-	-	0.085	0.231
Toplam	33.458	57.193	37.709	63.398	37.923	63.897	52.599	58.025	41.393	50.311	44.390	60.434

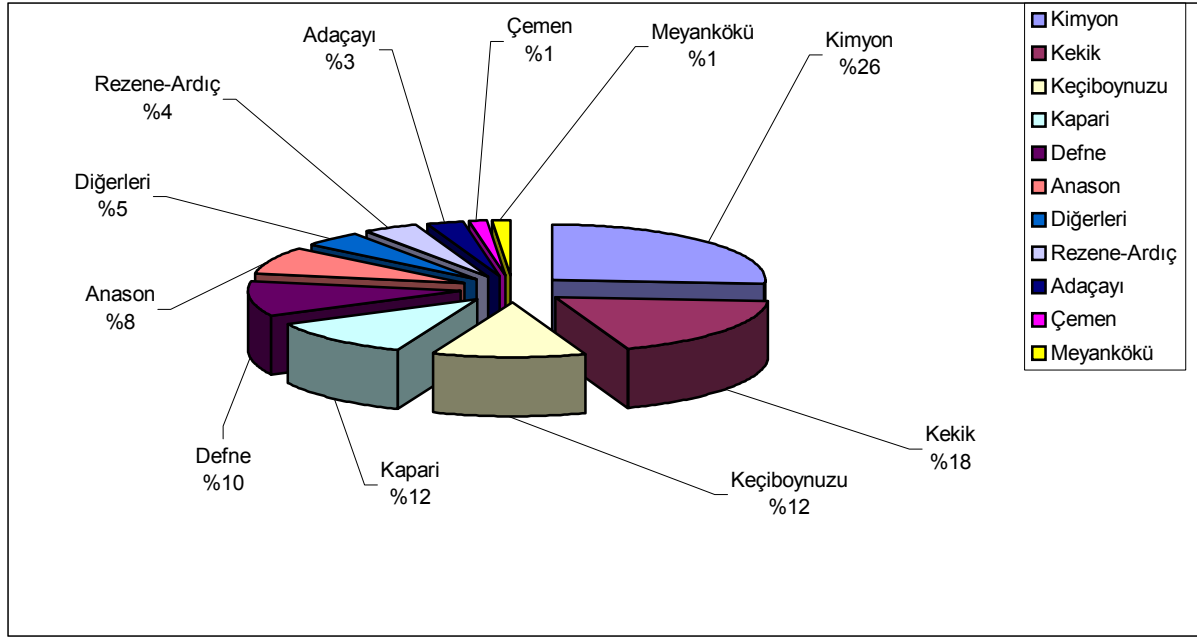
Bu durum dışsatım miktarlarında son yıllarda kayda değer bir artış olduğunu ortaya koymaktadır. Çizelge 7’de görüldüğü gibi, anılan dışsatım miktarları 20 kadar bitki türünü kapsamaktadır. Ancak, Türkiye’de iç ve dış ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler hakkındaki kapsamlı bir çalışmaya göre bitki türü sayısı – alt türler de dahil olmak üzere – 347 adet olup, bunlardan 139 türün dışsatımı yapılmaktadır. Bu bitkiler genellikle diğerleri adı altında ihraç edilmektedir. Ticareti yapılan ve Çizelge 7’de yer alan bitki türleri içerisinde kimyon, kekik, anason, rezene, çemen, kışniş, nane ve çörekotunun kültürü yapılmakta olup, bu bitkilerin üretimleri diğer kültür bitkilerine oranla oldukça sınırlıdır (Çizelge 8). Bazılarına ait üretim değerleri de DİE yayınlarında yer almamaktadır.

İç ve dış piyasada değerlendirilen bitki türlerinin önemli bir kısmı genellikle floradan toplanmaktadır. Ancak, son yıllarda bu bitkilerin tarımına olan ilgide artış olmuştur. Üretilerek dışsatımı yapılan miktar çok az olmakla birlikte, toplam olarak tıbbi ve aromatik bitkiler dışsatımının ulusal ekonomiye olan katkısı ve yöre halkına sağladığı ek gelir yadsınamaz. Ayrıca, bilindiği gibi Türkiye geleneksel bir haşhaş ve yağ gülü üreticisidir. Uzun yıllardan beri süregelen gülyağı dışsatımımız yanısıra, son yıllarda diğer bazı uçucu yağların da dışsatımı yapılmaktadır.

Çizelge 8. Türkiye’de Üretimi Yapılan Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

Bitki	Yıl	Ekiliş (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Anason	1999	41.000	23.000	56.1
	2000	36.000	20.000	55.6
	2001	21.000	11.000	52.4
	2002	22.000	13.000	59.1
	2003	21.500	12.300	57.2
	Ortalama	28.300	15.860	56.1
Kimyon	1999	18.658	7.000	37.5
	2000	13.530	6.900	51.0
	2001	30.000	11.000	36.7
	2002	60.000	50.000	83.3
	2003	30.000	20.000	66.7
	Ortalama	30.438	18.980	55.0
Çemen	1999	612	640	104.6
	2000	700	670	95.7
	2001	420	400	95.2
	2002	1.500	1.900	126.7
	2003	2.000	2.100	105.0
	Ortalama	1.046	1.142	105.4
Şerbetçiotu	1999	308	930	301.9
	2000	318	740	232.7
	2001	215	710	330.2
	2002	200	750	375.0
	2003	250	900	360.0
	Ortalama	258	806	320.0
Nane	1999	-	5.000	-
	2000	-	5.000	-
	2001	-	5.500	-
	2002	-	6.000	-
	2003	-	6.500	-
	Ortalama	-	5.600	-
Kekik	2002	0	4.400	0.0
	2003	4.500	7.000	155.6
	Ortalama	4.500	5.700	156

Şekil 3’te, son yıllar ortalamalarına göre, bitkisel drogların dışsatım miktarındaki payları verilmiştir. Görüldüğü gibi, Çizelge 1’de verilen toplam 22 kalem bitkisel drog dışsatım miktarındaki en yüksek payı, % 26 ile kimyon almaktadır. Türkiye Dünya’daki en büyük kimyon ihracatçılarından birisidir. Önceleri İç Anadolu’da (Ankara, Konya, Kırşehir, Karaman, Niğde, Afyon) küçük çapta üretim yapılırken, dışsatım miktarının artması (örn. 2002 yılında 24 bin ton) sonucu, GAP bölgesinde de kimyon yetiştirilmeye başlanmış ve üretim alanı genişlemiştir. Bugün kimyonun Dünya pazar hacmi 25-30 bin ton olarak tahmin edilmekte ve Türkiye bu pazarın yaklaşık % 50’den fazlasını karşılamaktadır. Diğer büyük ihracatçı ülkeler ise İran, Suriye ve Çin’dir. Dünya’daki en büyük kimyon üretici ülke, yıllık ortalama 45.000 ton üretim ile Hindistan’dır. Ancak, Hindistan üretiminin hemen hemen tümünü kendi iç piyasasında tüketmektedir. 2002-2003 yılı ortalamalarına göre, kimyon dışsatımı yaptığımız ülkelerin başında Singapur, Brezilya, ABD, İspanya, Hindistan ve Meksika gelmektedir.

Şekil 3. Türkiye'den Dışsatımı Yapılan Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Miktarlarına Göre Dağılımı.

Ülkemizden en fazla dışsatımı yapılan bitkiler içerisinde kekik % 18 ile ikinci sırayı almaktadır. Dünya kekik dış ticaret hacmi 10 bin ton civarındadır. Türkiye yıllara göre değişmekle birlikte, yaklaşık 7-8 bin ton dışsatım miktarı ve bundan elde ettiği 13-16 milyon Amerikan doları gelir ile Dünya'da en fazla kekik ihraç eden ülke konumundadır. Önceleri dışsatımı yapılan kekiğin % 95'i doğadan toplanarak, % 5'i ise tarla üretiminden elde edilmekteydi. Ancak, son yıllarda dışsatımı yapılan kekiğin yarısından fazlası tarla üretiminden sağlanmaktadır. Doğadan toplanan kekik *O. onites*, *O. syriacum*, *O. majorana*, *O. vulgare* subsp. *hirtum*, *O. minutiflorum*, *Thymbra spicata*, *Coridothymus capitatus* gibi farklı tür ve cinsleri kapsamaktadır. Kültürü yapılan kekik türleri ise *Origanum onites* ve *Origanum vulgare* subsp. *hirtum* olup, Isparta, Denizli ve İzmir civarında yetiştirilmektedir. Tarla tarımında Dünya ticaret hacmini aşan üretimden sakınılıp, sözleşmeli üretim yapılması önerilmektedir. Nitekim, önceleri kilogramı 1 Amerikan dolarına satın alınan tarla üretimi kuru kekik, son yıllarda daha düşük fiyatla satın alınmaktadır. Doğadan toplanan kekik ise tarla ürününün yarı fiyatına alıcı bulmakta olup, bunun 100 ton kadarı iç tüketimde kullanılmaktadır. Kekik dışsalımı yapan ülkelerin başında ABD, Almanya ve İtalya gelirken, diğer ihracatçı ülkeler Meksika, Yunanistan, Arnavutluk ve Fas'tır.

Diğer önemli iki dışsatım ürünümüz ise doğadan toplanan keçiboynuzu ve defne yaprağıdır. Dünya'da en önemli kaliteli defne ihracatçısı ülke olan Türkiye, defne yaprağı dışsatımı yapan birkaç ülkeden birisidir ve Dünya defne gereksiniminin yaklaşık % 90'ını karşılamaktadır. Aşırı toplamalar, bazı yıllar fiyatların düşmesine ve aynı zamanda doğa tahribine neden olmaktadır. Bu nedenlerle, toplamalar kontrollü yapılmalı ve uygun yörelere plantasyonlar kurulmalıdır. Defne yaprağı dışsatımı yapılan ülkelerin başında Hong Kong, ABD, Almanya ve Brezilya gelmektedir.

Kebere adıyla da tanınan ve çok yıllık çalimsı bir bitki olan kaparinin, Türkiye'de *Capparis spinosa* L. ve *Capparis ovata* L. olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Çapı 1-13 mm oranında değişen kapari çiçek tomurcukları, turşu yapımında kullanılmakta, salamura veya hazır konserve olarak yurtdışına satılmaktadır. Kurağa dayanıklı olması, çok derinlere kök salması ve toprak yüzeyini

kaplayan aksamı ile kurak ve eğimli yerlerde erozyon kontrolünde de kullanılabilen bir bitkidir. Kapari çiçek tomurcukları, doğal olarak yetişen bitkilerden toplandığı gibi, son yıllarda az da olsa kültüre alınan bitkilerden sağlanmaktadır. Kapari Dünya pazar hacminin 10.000 ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye, diğer kapari dışsatımı yapan ülkelerin rekabet güçlerine bağlı olarak, son yıllarda 4-6 bin ton civarında kapari satışı yapmakta ve bu satıştan 8-12 milyon Amerikan doları gelir elde etmektedir. Önceleri İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın elinde olan kapari dış ticaret pazarı, işgücü maliyetinin yüksekliği nedeniyle Türkiye'ye kaymıştır. Ancak son yıllarda aynı şekilde, işgücü maliyetinin Türkiye'den de daha düşük olduğu Fas ve Orta Asya Cumhuriyetlerine kayma olasılığı göz ardı edilmemelidir. Türkiye, Dünya kapari pazar payını kaybetmemeye çalışmalı, maliyetin düşürülmesi için önlemler alınmalıdır. En fazla kapari dışsatımı yapılan ülkeler sırasıyla İspanya, Almanya, ABD, Danimarka ve İtalya'dır.

Anason ülkemizde uzun yıllardan beri tarımı yapılan bir bitki olup, yurtiçi tüketimi yanında dışsatımı yapılan bitkilerin başında gelmektedir. Anason üretiminin hemen hemen tamamı Ege Bölgesi ile Orta Anadolu Bölgesi arasında kalan geçit bölgesinde yapılmaktadır. Bir miktar da İzmir ili Çeşme ve Karaburun ilçelerinde üretilmektedir. Kesin olmamakla birlikte, ülkemizde anason tarımı ile uğraşan 30 bin dolayında üretici bulunduğu tahmin edilmektedir. Türkiye, anason üretim ve dışsatımında Dünya'da iyi bir yere sahip ve önde gelen ülkelerdendir. Türkiye'de seleksiyon ıslahı sonucu geliştirilen Gölhisar çeşidi dışında anason çeşidi bulunmamakta, farklı populasyonların üretimi yapılmaktadır. Yüksek verim ve kalitede anason çeşitlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Dünya anason pazar hacmi 10.000 ton olarak tahmin edilmektedir. Son yıllarda yıllık anason üretimimiz 11.000 ile 23.000 ton arasında değişmekte olup, bu üretimin ortalama 3-4 bin tonu her yıl ihraç edilmektedir. Türkiye'nin yanısıra İspanya ve Mısır'da anason üreten ülkelerin başında gelmektedir. Ayrıca, Çin'in güneyi ve Vietnam gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde, yıldız şeklindeki meyvelerinden dolayı, yıldız anasonu veya Çin anasonu adı verilen, koku ve tadı çok benzer olmakla birlikte, tamamen farklı bir bitki olan *Illiciaceae* familyasından *Illicium verum* üretilmektedir. Çin anasonu, yaprakları sürekli yeşil kalan bir ağaç olup, meyvelerinden elde edilen uçucu yağ anason uçucu yağı gibi ana bileşen olarak anetol içermektedir. Çin anasonu her ne kadar anason yerine aynı amaçlarla kullanılsa da, elde edilen uçucu yağın fiyatı kalitesinin düşük olması nedeniyle, anasona göre ucuzdur. Bu nedenle de, anason uçucu yağında, Dünya piyasalarında sık sık tağşiş (yani yıldız anasonu uçucu yağı katıştırma) söz konusu olmaktadır. Anason ve anason uçucu yağı başta içki endüstrisi olmak üzere, gıda endüstrisinde aroma ve katkı maddesi olarak, ayrıca ilaç ve kozmetik endüstrisinde kullanılmaktadır. Türkiye'de, özellikle rakı endüstrisinde yer alırken, Fransa'da (Pastis, Pernod, Anisette ve Ricard), Yunanistan'da (Ouzo), Rusya'da (Allasch), Güney Amerika'da (Aguadiante), Almanya ve İspanya'da da anason kullanılarak yapılan içkiler yaygındır. Anason uçucu yağı ve uçucu yağın ana bileşeni olan anetolün antibakteriyel, antifungal, antioksidan, stimülan, karminatif, ekspektoran ve spazmolitik etkileri bulunmaktadır.

Türkiye, çok önemli bir tıbbi bitki ve aynı zamanda yağ bitkisi olan haşhaşın geleneksel üreticisi olarak bilinmektedir. Anadolu'da yaklaşık 5000 yıldan beri haşhaş tarımı yapılmaktadır. Ülkemizde halen 3298 sayılı yasa uyarınca izinli ve kontrollü olarak Afyon, Amasya, Burdur, Çorum, Denizli, Isparta, Kastamonu, Kütahya, Tokat ve Uşak illerinin tamamı ile Ankara, Balıkesir, Eskişehir, Konya ve Manisa illerinin

bazı ilçelerinde, Birleşmiş Milletlerce tanınan 700.000 dekarlık limit alanda çizilmemiş haşhaş kapsülü üretimi yapılmaktadır. Bu çerçevede, üretim alanı, Bakanlar Kurulu tarafından, ülkenin tarımsal ve ekonomik durumu, yurtiçi gereksinim ve dışsatım olanakları ile mevcut stok durumu değerlendirilerek, her yıl yeniden belirlenmektedir. Üretimine izin verilen ve isimleri yukarıda sıralanan 15 ilimizde yaklaşık 150 bin haşhaş üreticisi bulunmaktadır. İzinli ve kontrollü olarak üretilen çizilmemiş haşhaş kapsülleri tek alıcısı olan TMO'ne satılmaktadır. Satın alınan haşhaş kapsülleri, Bolvadin - Afyon'daki afyon alkaloidleri fabrikasında işlenerek, uluslararası farmakopelere uygun morfin ve morfin türevleri elde edilmektedir. Üretilen morfin ve türevlerinin % 90'ı tıbbi amaçlı olarak diğer ülkelere ihraç edilirken, % 10'u ülkemizde ilaç endüstrisinde kullanılmaktadır. Bolvadin'deki afyon alkaloidleri fabrikasının yıllık işleme kapasitesi 20.000 tondur. TMO haşhaş kapsüllerini üreticiden Bakanlar Kurulu'nca belirlenen alım fiyatlarıyla satın almaktadır. Haşhaş kapsülü yanısıra, elde edilen haşhaş tohumlarının, kapsül gibi TMO'ya satılma zorunluluğu yoktur. Tohumların bir bölümü üreticinin kendi gereksinimi için kullanılırken, geriye kalan kısmı ise serbest piyasada da pazarlanabilmektedir. Son yıllarda, yıllık 13.000 ile 25.000 ton arasında değişen miktarlarda, haşhaş tohumu da ihraç edilmeye başlanmıştır. Çizelge 9'da, Türkiye'nin son yıllara ait haşhaş ekim alanı, üretimi, haşhaş alkaloidleri ve haşhaş tohumu dışsatım değerleri görülmektedir. Haşhaş ekimi kontrolündeki başarımız uluslararası düzeyde takdir edilmektedir. Türkiye, Hindistan'dan sonra en çok haşhaş tarımı yapılan ülke konumundadır. Avustralya, Çin, Japonya, Fransa ve İspanya gibi ülkelerde de haşhaş üretilmektedir. Ülkemizde, özellikle verim ve kapsüldeki alkaloid oranı yüksek çeşitlerin elde edilmesi amacıyla, TMO, Üniversite ve Tarımsal Araştırma Enstitülerinde, ıslah çalışmaları yürütülmektedir.

Çizelge 9. Türkiye Haşhaş Üretimi, Haşhaş ve Haşhaş Alkaloidleri Dışsatımı

Yıl	Ekiliş (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Haşhaş Alkaloidleri Dışsatımı		Haşhaş Tohumu Dışsatımı	
				Miktar (kg)	Değer (1000 \$)	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)
1994	25.321	14.000	55.3	42.309	13.273	6.039	10.166
1995	60.052	28.249	47.0	72.133	24.757	10.016	10.174
1996	11.942	5.346	44.8	48.947	20.156	13.304	12.713
1997	29.681	10.948	36.9	43.064	22.882	15.903	17.189
1998	49.207	27.964	56.8	45.611	30.841	14.317	19.295
1999	87.194	31.332	35.9	69.462	48.318	23.672	22.149
2000	27.555	11.564	42.0	-	-	13.014	12.036
2001	45.836	21.436	46.8	-	-	24.988	19.035
2002	36.000	18.000	60.0	-	-	17.638	15.499
2003	40.000	20.000	50.0	-	-	34.480	32.289

Türkiye, Bulgaristan'la birlikte Dünya'nın en büyük gülyağı üreticisidir. Gülyağı, gül konkreti ve bir yan ürün olan gülsuyu yağ gülü veya Isparta gülü adı verilen *Rosa damascena*'nın taze çiçeklerinin, yaklaşık 500 kg kapasiteli krom ve bakır damıtma kazanlarında, buhar basıncı altında damıtılmasıyla elde edilmektedir. Mayıs ve Haziran ayları gül mevsimi olarak bilinmekte olup, hasat ve gülyağı üretimi bu süre içerisinde yapılmaktadır. 1 kg gülyağı elde etmek için yaklaşık 4 - 4.5 ton gül

çiçeğine, 1 kg gül konkriti elde etmek içinse, yaklaşık 400-500 kg gül çiçeğine ihtiyaç bulunmaktadır. Gül çiçeği hasadının, günün erken saatlerinde yapılması ve hasat edilen materyalin bekletilmeden, en kısa sürede destilasyonu, gülyağı verimi ve kalitesini arttırmaktadır. Türkiye’de gülyağı üretiminin % 80’i Isparta’da, geriye kalan % 20’si ise Burdur ve Afyon illerinde yapılmaktadır. Ülkemizde gül çiçeği üretim alanı, 20.000 dekar üzerinde olup (1990 yılında 39.650 da), yıllık ortalama 22.000 ton gülçiçeği, 2 - 2.5 ton kadar gülyağı ve 4.5 - 5 ton kadar da gül konkriti üretilmektedir. Gülyağı dışsatımında bir süre yaşanan düşüş, Çizelge 10’da da izlendiği gibi, 2000 yılından itibaren yerini sürekli artışlara bırakmıştır. 1999 yılında 3.2 milyon dolar olan gülyağı dışsatım değeri, 2003 yılında 9.7 milyon doları bulmuştur. Ülkemizde gülyağı eskiden aile tipi işletmelerde ve basit yöntemlerle üretilirken, bugün bu bölgede sayıları 13’ü bulan büyük ve modern tesisler mevcuttur. Bu fabrikalardan 5 tanesi, kısa adı Gülbirlik olan Gülyağı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği’ne aittir. Ayrıca bu fabrikalar dışında, köylerde, köylülere ait küçük kapasiteli damıtıcılarda da küçümsenmeyecek miktarda gülyağı üretimi yapılmaktadır. Türkiye’de üretilen gülyağının hemen hemen tamamı ihraç edilmektedir. Gülyağı ve gül konkriti aynı Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon (GTİP) Numarası ile ihraç edilmektedir. Son yıllarda kuru gül çiçeği için de bir dış ticaret pazarı oluşmuş ve örneğin 2000 yılında 5 ton kuru gül çiçeği AB ülkelerine ihraç edilmiştir.

Çizelge 10. Türkiye Uçucu Yağlar Dışsatım Değerleri (\$)

Uçucu Yağlar	1999	2000	2001	2002	2003	Ortalama	Ülkeler
Gülyağı	3.237.514	5.870.505	6.008.586	8.067.787	9.784.152	6.593.709	Fransa. Almanya. İsviçre. ABD
Kekik yağı	606.655	486.185	630.330	404.656	626.253	550.816	Fransa. ABD
Defne yaprakları yağı	-	-	589.025	372.671	491.874	484.523	
Limonyağı	467.641	70.705	83.655	281.897	89.049	198.589	BAE. Kazakistan. Makedonya. Suudi Arabistan. Almanya
Tatlı limon yağı	28.750	62.756	2.370	2.386	2.682	19.789	K.K.T.C
Lavanta yağı	12.537	1.303	7.842	3.740	1.052	5.295	Ege Serbest Bölge. Fransa
Nane yağı	7.578	10.990	3.055	-	7.605	7.307	Arnavutluk. Azerbaycan
Diğer narenciye yağları	2.550	5.500	1.831	-	-	3.294	Hollanda
Bergamot yağı	1.646	3.721	8	-	-	1.792	Suudi Arabistan
Portakal yağı	850	12.483	2.174	5.881	5.946	5.467	Iran. Özbekistan. K.K.T.C. Azerbaycan
Güveotu yağı	713	539	892	-	-	715	İngiltere
Diğer türlerin yağları	1.706.982	1.100.221	2.234.903	-	-	1.680.702	
Stearopten yağı	1.405.917	756.198	680.364	1.534.253	3.806.364	2.727.699	Fransa. Almanya
Uçucu yağların terpenli yan ürünleri	48.221	257.150	194.206	196.562	600.165	259.261	Fransa. Almanya. İsrail
Rezinoitler	168	2.110	348	17.633	150.123	34.076	K.K.T.C
Toplam	7.527.722	8.640.366	10.439.589	10.887.466	15.565.265		

Türkiye son yıllarda gülyağı yanısıra artan miktarlarda diğer uçucu yağların da dışsatımını yapmaya başlamış ve bu duruma bağlı olarak, gülyağı dışındaki uçucu yağ üretim tesislerinin sayısında da artış meydana gelmiştir. Özellikle, Antalya, Mersin, Hatay, Manisa ve Muğla illerinde kurulan tesislerde kekik ve defne yanısıra farklı aromatik bitkilerden uçucu yağlar elde edilmektedir. Çizelge 10'da, son beş yıl içerisinde gülyağı ile birlikte, diğer uçucu yağların dışsatım değerleri görülmektedir. 2003 yılı toplam uçucu yağlar dışsatımı 15.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Uçucu yağlar ihracatımızın büyük bir kısmı başta Fransa, Almanya, İsviçre olmak üzere AB ülkeleri ve ABD'ye yöneliktir. Bu dört ülke, Türkiye kökenli uçucu yağların % 94'ünü satın alan ülkeler durumundadır

Türkiye'de defne yapraklarından yılda ortalama 1 ton kadar defne uçucu yağ üretilmekte ve bunun önemli bir kısmı ihraç edilmektedir. Ayrıca defne meyvelerinden sıkma veya suyla kaynatma yoluyla üretilen sabit yağ, sabun yapımında kullanılmak üzere, özellikle Arap ülkelerine ihraç edilmektedir. İhracat istatistiklerinde görülen defne yağı rakamları, bu sabit yağa ait olup, yapraklardan üretilen defne uçucu yağ dış ticaret istatistiklerinde görülmemekte, "Bitkisel Yağlar" veya "Diğer Uçucu Yağlar" içerisinde yer almaktadır.

Türkiye'nin son yıllarda ihraç ettiği uçucu yağlardan biri de kekik yağıdır. Kekik yağı da, defne yağında olduğu gibi, kısmen uçucu yağlar kapsamında, kısmen de bitkisel yağlar kapsamında, farklı GTİP numaraları ile ihraç edildiği için Çizelge 4'te tam ihraç değerleri verilememiştir. Örneğin, 2001 yılında 630.000 dolarlık dışsatım yanısıra "Bitkisel Yağlar" kapsamında da 1.607 bin dolarlık kekik yağı ihraç edilmiştir.

Türkiye'de son yıllarda Isparta (350 da) ve Çumra'da olmak üzere lavanta tarımı da yapılmaya başlanmış olup, bir miktar lavanta yağı ihracatımız da bulunmaktadır. Ayrıca, son zamanlarda Akdeniz ve Ege Bölgelerinde küçük çapta nane, mersin, rezene, anason, kimyon, adaçayı, ardıç, biberiye, oğulotu ve hayıt uçucu yağları da üretilmeye başlanmıştır. Ancak, ülkemizden ihraç edilen uçucu yağların bir bölümü, bitkisel droglarda da olduğu gibi, GTİP'nun "diğerleri" kapsamında yer aldığı için adları ve ihraç değerleri saptanamamaktadır.

Uluslararası anlaşmalar (CITES) çerçevesinde yasaklanmış olmasına ve ülkemizde bu konuda yasal düzenleme ve yönetmelik bulunmasına karşın, her yıl Türkiye'den tonlarca bitki soğanı, yumrusu, rizomu ve diğer bitki parçalarının floradan toplanarak yurtdışına gönderildiği bilinmektedir. 1999–2003 yılları arasında Türkiye'den dışsatımı yapılan soğanlı ve yumrulu bitkilere ait değerler Çizelge 11'de verilmiştir. Ülkemizden en fazla soğanlı ve yumrulu bitkiler dışalımını yapan ülkelerin başında Hollanda, İsrail ve Romanya gelmektedir. Floradan en fazla sökülen ve ticareti yapılan bitkiler ise, salep, kardelen ve siklamen türleridir.

Çizelge 11. Türkiye'nin Soğanlı ve Yumrulu Bitkiler Dışsatım Değerleri

Yıl	Miktar (ton)	Değer (1000 \$)
1999	369	2.373
2000	467	2.306
2001	310	1.319
2002	543	2.504
2003	554	2.821
Ortalama	448	2.265

Birçok tıbbi ve aromatik bitkinin ihracatını yapan Türkiye, aynı zamanda bazı bitki türlerinin ithalatını da yapmaktadır. Türkiye'nin dışalım yaptığı bazı bitki türlerine ait rakamsal değerler Çizelge 12'de verilmiştir.

Çizelge 12. Türkiye'nin Dışalım Yaptığı Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

Ürün Adı	2000		2001		2002		2003		Ortalama	
	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$	Miktar (t)	Tutar 1000 \$
Karabiber	36	79	1.518	2.192	2.639	3.630	3.262	4.233	1.864	2.534
Kimyon	1.671	2.850	561	1.050	143	222	217	252	648	1.094
Kekik	564	1.164	125	193	1.048	1.151	62	152	450	665
Çörekotu	-	-	50	26	764	270	476	196	430	164
Tarçın	407	216	301	163	582	297	539	300	457	244
Rezene-Ardıç	394	419	149	120	249	251	105	81	224	218
Diğer Baharat	295	154	-	-	158	203	189	289	214	215
Yeşil çay	36	75	26	26	46	59	412	509	130	167
Zencefil	138	119	102	81	195	110	178	119	153	107
Zerdeçal	128	79	199	118	152	86	135	81	154	91
Meyankökü	187	17	2	6	214	54	102	62	126	35
Biberiye	-	-	86	77	94	78	172	155	88	78
Kişniş	125	148	34	51	276	69	26	11	115	70
Sumak	-	-	7	5	54	24	247	50	77	20
Anason	87	145	70	122	33	57	138	209	82	133
Çemen	120	6	23	5	88	28	-	-	77	13
Karanfil	49	47	15	14	75	178	102	148	60	97
Baharat Karışım	53	129	97	210	13	48	19	61	46	112
Köri	47	27	64	28	45	22	31	16	47	23
Defne	22	56	14	37	15	17	87	103	35	53
Küçük H.Cevizi	-	-	14	24	29	41	39	35	21	25
Karaman Kimyonu	12	11	16	24	-	-	-	-	14	18
Nane	-	-	14	14	-	-	-	-	14	14
Vanilya	-	-	3	8	-	-	-	1	2	5
Safran	3	6	-	-	6	18	7	5	5	10
Kakule	-	-	3	11	-	-	3	8	3	10
Ginseng kökü	0.444	16	0.318	14	0.348	20	0.85	8	0	15
Mahlep	-	-	0.120	1	-	-	-	-	0.120	1
Toplam	4.374	5.763	3.493	4.620	6.918	6.933	6.549	7.084	5.535	6.228

Sonuç ve Öneriler

Türkiye zengin bitki çeşitliliğine, geniş bir yüzölçümüne ve farklı iklimlere sahip yapısıyla, doğal ve kültürü yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler yönünden önemli bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Ancak görüldüğü gibi ülkemizde tarımı yapılan veya ekonomik değere sahip bitkilerin sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Ayrıca dikkat edilirse, bu az sayıdaki türlerin bir kısmı baharat niteliğinde bitkisel droglardır, bir kısmı ise tıbbi bitki niteliğinde olmasına karşın, ülkemizde bu yönde kullanımları yaygın değildir. Oysa birçok Avrupa ülkesinde yararlanılan tıbbi bitki sayısı oldukça fazla olup, bunlar doğrudan ilaç yapımında kullanılmakta, sağlık ürünleri (Wellness Products) veya gıda tamamlayıcıları (Food supplements) olarak yararlanılmaktadır. Türkiye'de tıbbi ve aromatik bitkilerden daha etkin yararlanılmasını sağlamak ve ekonomik getirisini arttırmak için aşağıdaki konulara önem verilmelidir. 2000 yılındaki Türkiye Ziraat Mühendisleri Teknik Kongresi'nde de tıbbi ve aromatik bitkilere yer verilmiş ve mevcut sorunlar ile alınması gereken önlemler meslektaşlarımız tarafından sıralanıp yorumlanmıştır. Sözü edilen sorun ve alınabilecek önlemler

halen geçerliliğini korumakla birlikte, tekrardan kaçınılması amacıyla aşağıda aynı konulara mümkün olduğunca yer verilmemiştir.

1. Ülkemizde şu anda kullanılan ve dışsatımı yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler ile gelecekte kullanma ve ihracat potansiyeli olan bitkilerden koruma-kullanma dengesi içinde yararlanılmalı, doğadan toplamalarda “sürdürülebilir kullanım” ilkesine dikkat edilmelidir. Toplama yapanlar doğayı tahrip etmeden nasıl toplama yapabilecekleri konusunda eğitilmelidir. Bu konularda araştırma, yayım ve eğitim çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır. Bu anlamda Dünya ve Avrupa’da yapılan çalışmalar yakından takip edilmeli, EUROPAM (The European Herb Growers Association)’ın 1998 yılında tıbbi ve aromatik bitkilerin tarımı ile ilgili yayınladığı GAP (Good Agricultural Practices of Medicinal and Aromatic Plants) başlıklı tüzük ve daha sonra aynı şekilde tıbbi ve aromatik bitki toplama ilkelerini kapsayan GWP (Guidelines for Good Wild Crafting Practice of Medicinal and Aromatic Plants) başlıklı tüzük maddeleri incelenip, Türkçe’ye çevrilerek, tıbbi ve aromatik bitkilerle ilgili tüm kurum ve kişiler bu konuda bilgilendirilmelidir. Aynı şekilde 2003 yılında son olarak WHO (Dünya Sağlık Örgütü)’nün, “WHO Guidelines on good agricultural and collection practices” (GACP) adıyla yayınladığı tüzük de incelenmeli ve değerlendirilmelidir
2. Tıbbi ve aromatik bitkilerin döviz getirisi, soğanlı bitkilerden elde edilenden yaklaşık 20 kat fazla olmasına karşın, bu bitkilerin dışsatımı ile ilgili soğanlı bitkilerde olduğu gibi, yasal bir düzenleme veya yönetmelik mevcut değildir. Bu konuda gerekli yasal düzenlemeler, madde 1’de belirtilen konular da dikkate alınarak yapılmalıdır.
3. Son yıllarda yurtdışından sürekli artan şekilde bitkisel kökenli ilaç ve sağlık ürünleri ithal edilmektedir (örneğin; *Aloe vera* ürünleri, EPO (Evening Primrose Oil) ve çörekotu yağı kapsülleri vb.). Ülkemizde de bu tür ürünlerin üretimleri ile ilgili yasal düzenlemeler ve kullanılan bitkilerin standartları bir an önce hazırlanmalı ve dolayısıyla kullanılan tıbbi bitki sayısı çeşitlendirilmeli ve ekonomiye olan katkısı artırılmalıdır.
4. Kültüre alınan tıbbi ve aromatik bitkilerin üretimdeki sorunları çözülmeli, talebi artan doğal bitkilerin tarımına geçilmeli ve ıslah çalışmaları yapılmalıdır. Tıbbi bitkilerin büyük bir kısmı yabani bitki karakteri dolayısıyla geniş bir genetik varyasyon göstermekte ve böylece değerli genotiplerin seleksiyonu mümkün olmaktadır. En başta gelen seleksiyon kriteri, farmakolojik etkili maddelerin yüksek oranda bulunması ve bunların bileşimidir. Kültüre alınabilme bakımından yüksek drog verimi, hastalık ve zararlılara dayanıklılık, gelişme formu ve homojen gelişme durumu gibi tarımsal özellikler önem taşımaktadır. Bu nedenle, mevcut tür zenginliğimiz değerlendirilmeli ve gen kaynağı olarak seleksiyon ve diğer ıslah çalışmalarında yararlanılmalıdır.
5. Tıbbi ve aromatik bitkiler üretim planlamaları, Dünya pazarları yakından izlenerek yapılmalıdır.
6. Yukarıda da değinildiği gibi, gerek tıbbi ve aromatik bitkiler ve gerekse uçucu yağlara ilişkin istatistik verilerde eksiklikler ve yanlışlıklar mevcuttur. Bu

nedenle ülkemizden dışsatımı yapılan drog veya uçucu yağların tam bir listesine ulaşabilmek mümkün olamamaktadır. Bu bitkiler üzerinde sağlıklı çalışma ve planlamalar yapılabilmesi için, bitki bazında ayrıntılı olarak, özellikle üretimlerinin, dışsatım ve ticaretlerinin ve bunların floradan ve üretimden sağlanan miktarlarının istatistiklerde açık ve net olarak yer alması gerekmektedir.

7. Bitki toplayıcısı, üretici, ihracatçı, sanayici, Üniversite ve Araştırma kurumları arası işbirliği arttırılmalı ve sektör temsilcilerinin bilgi alışverişinde bulunacağı periyodik toplantılar düzenlenmelidir.
8. Genelde tıbbi ve aromatik bitkiler ham drog halinde ihraç edilmekte olup, katma değer yaratmamaktadır. Temizleme, ayıklama, sınıflandırma, toptan veya perakende paketleme işlemleri dahi sınırlı sayıda baharat ve bitki çayı drogları üretiminde uygulanmaktadır. Oysa, standartlara uygun bitkisel drog üreticilerinin, işlenmiş tarım ürünlerinin AB ülkelerine serbest giriş hakkından yararlanarak, Avrupa pazarlarında pay alma şansları yüksektir. Bunun için, ürün çeşitliliğinin arttırılması ve istenen standartlara uygun drogların hijyenik koşullarda üretilmesi sağlanmalıdır. Sadece ham drog değil, ekstre ve uçucu yağ üretimleri de ihmal edilmemelidir. Bitkisel ürün üzerinde yapılacak her işlem bitkisel droğun değerinin artmasına ve katma değerün ülkemizde kalmasına yol açacaktır.

Kaynaklar

Tütün

- Anonim, 1998. Tütün Enformasyon Bülteni, Sayı: 93, TEKEL, İzmir.
- Anonim, 1999. Tütün Enformasyon Bülteni, Sayı: 95, TEKEL, İzmir.
- Anonim, 2000. Tütün Enformasyon Bülteni, Sayı: 2, TEKEL, İzmir.
- Anonim, 2001. Tütün Enformasyon Bülteni, Sayı: 2, TEKEL, İzmir.
- Anonim, 2003. Tütün Ekspertleri Derneği Bülteni, Yıl: 13, Sayı: 61, İzmir.
- Anonim, 2004. II. Tütün Çalışma Grubu Toplantısı Rapor ve Sonuç Bildirgesi. Türkiye Ziraat Mühendisleri Odaları Birliği.
- Er, C., A., Usturalı, B., Gürbüz, B., Bürün, Ö., Dede, 1995, Tütün Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri, Türkiye Ziraat Mühendisleri 5. Teknik Kongresi. Ankara.
- Gümüş, A.H., 2001, Türkiye'de ve Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Tütüne Yönelik Politikalar Üzerine Değerlendirme, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ankara.
- Gümüş, S., N., Akbulut, Tobacco Economics And Policy in Turkey, The Second Balkan Scientific Conference Quality and Efficient of The Tobacco Production, Treatment and Processing, September, 2002. Plovdiv, Bulgaria.
- Sekin, S., 1990, Tütüncülüğümüz ve Yabancı Sigaralar, Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No: 4. Bornova/İzmir
- TAPDK, Tütün Sektörünün Dünü, Bugünü, Yarını ve Beklentileri Sempozyumu, 2004, İzmir
- www.egebirlık.org.tr
- www.fao.org
- www.tapdk.gov.tr
- www.tutuneksper.org.tr
- www.universalcorp.com
- www.usda.gov
- www.yapraktutun.gov.tr

Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

- Anonim 2004a. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). Dış Ticaret İstatistikleri, Ankara.
- Anonim 2004b. Akdeniz İhracatçı Birlikleri (AİB). Dış Ticaret İstatistikleri, Mersin.
- Anonim 2004c. Ege İhracatçı Birlikleri (EGEİB). Dış Ticaret İstatistikleri, İzmir.
- Anonim 2004d. Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM). Dış Ticaret İstatistikleri, Ankara.
- Anonim 2004e. İstanbul Ticaret Odası (İTO). Dış Ticaret İstatistikleri, İstanbul.

- Anonim 2004f. FAO. www.fao.org
- Arslan, N., Gürbüz, B., Özcan, S., 2000. Türkiye’de Doğal Bitkilerin Kullanımı ve Ticareti. Ekin Dergisi, Yıl:4. Sayı: 12, S: 98-104.
- Arslan, N., Yılmaz, G., Akınerdem, F., Özgüven, M., Kırıcı, S., Arıoğlu, H., Gümüşçü, A., Telci, İ., 2000. Nişasta-Şeker, Tütün ve Tıbbi-Aromatik Bitkilerin Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, Milli Kütüphane-Ankara. 1. Cilt, S. 453-483.
- Başer, H.C., 1997. Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin İlaç ve Alkollü İçki Sanayilerinde Kullanımı. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1997 –39.
- Başer, H.C., 1998. Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Endüstriyel Kullanımı. TAB Bülteni, 13-14.
- Bektaşoğlu, S., 2001. Uçucu Yağlar Dış Pazar Araştırması. IGEME Sanayi Dairesi Raportörlüğü, Ankara, 100 S.
- Bektaşoğlu, S., 2002. Essential Oils: Turkish Rose Oil. Export Promotion Center of Turkey.
- Kesercioğlu, T., Sarı, A.O., Kaya, G., Oğuz, B., 2001. Tıbbi ve Kokulu Bitkiler-Anason, Kimyon, Kekik, Kapari- DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Sanayi Bitkileri Alt Komisyonu Raporu. DPT: 2648 – ÖİK: 656, S. 390–424, Ankara.
- Kahya, Y., 2001. Haşhaş. DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Sanayi Bitkileri Alt Komisyonu Raporu. DPT: 2648–ÖİK: 656, S.373–388, Ankara.
- Lange, D., 1998. Europe's Medicinal and Aromatic Plants: Their Use, Trade and Conservation. Traffic International. ISBN: 185850144X, 77 pages.
- Lange, D., 2004. Der Aussenhandel Deutschlands mit Heil- und Aromapflanzen in den 1990 er Jahren. Fachtagung für Arznei- und Gewürzpflanzen 2004. 7-9 Eylül 2004. Jena – Almanya.
- Özgüven, M., 1999. Ekonomik Önemi Olan Bazı Uçucu Yağ Bitkilerinin Çukurova Bölgesinde Surveyi ve Tanımlanması. Türkiye 3. Tarla Bitkileri Kongresi, Cilt II, Endüstri Bitkileri, S. 201-206.
- Özgüven, M., 2001. Aniseed (*Pimpinella anisum* L.). Chapter in *Handbook of herbs and spices*. Edited by K.V. Peter, WoodHead Publishing Limited. Cambridge, England and CRC Pres, Boca Raton Boston, New York, Washington, D.C., ISBN: 1 85573 5628, Pp. 39-51.
- Özgüven, M., 2003. Anbau und Markt von Arznei- und Gewürzpflanzen in der Türkei. 13. Bernburger Winterseminar zu Fragen der Arznei- und Gewürzpflanzenproduktion. 25.02 - 26.02.2003, Bernburg-Almanya.
- Özhatay, N., Koyuncu, M., Atay, S. & Byfield, A., 1997. Türkiye’nin Doğal Tıbbi Bitkilerinin Ticareti Hakkında Bir Çalışma. DHKD, İstanbul, ISBN 975 – 96081 – 9 – 7.